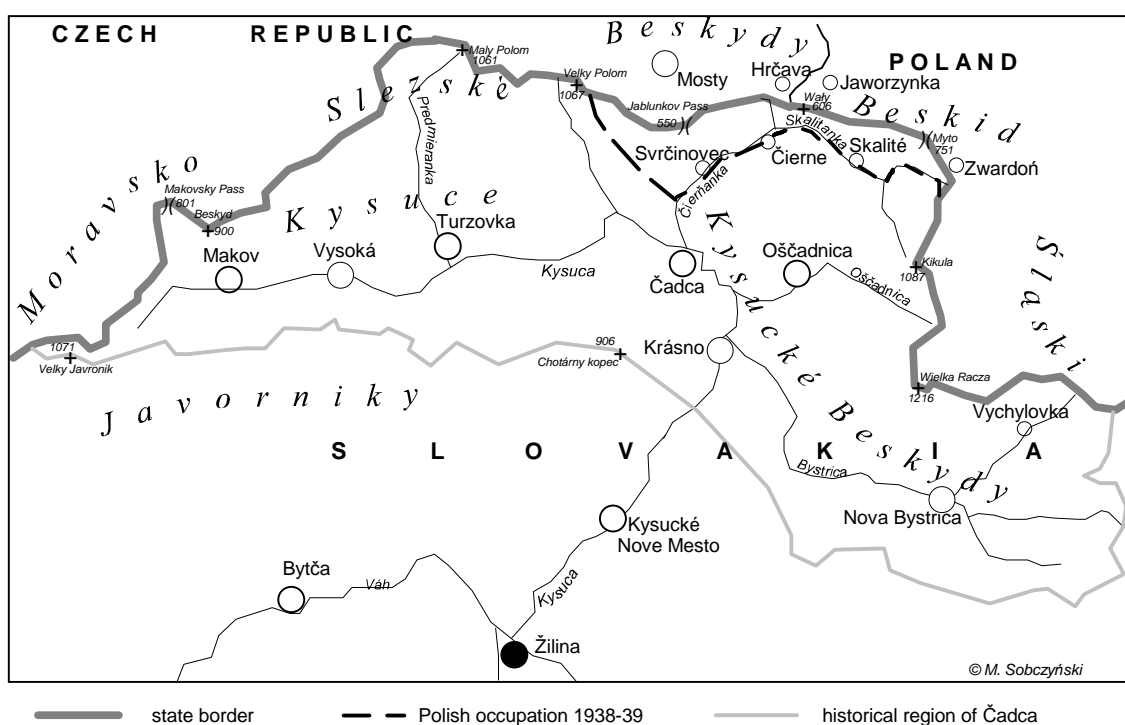

POMIĘDZY POLSKĄ A WĘGRAMI (LUB SŁOWACJĄ). TRANSGRANICZNY REGION HISTORYCZNY CZADECCZYNY

Czadeckie leży w kotlinie śródgórskiej w paśmie Kysuckim od zachodu i północy ogranicza je Beskid Śląski (Beskid Morawsko-Śląski), od wschodu Beskid Kysucki a od południa pasmo Javornika. Dnem kotliny płynie Kysuca i jej dopływ Skaličianka.

Mapa 1. Historyczny region Czadecczyzny

Po upadku Państwa Wielkomorawskiego w IX w. po pewnym okresie braku przynależności państwowej ziemie te od 1003 r. znalazły się w granicach Polski wraz z całą Słowacją (Górnymi Węgrami) i Morawami (Sobczyński 1986). Po 1032 r. kiedy Polska utraciła znaczną część Słowacji na rzecz Węgier, granicę ustanowiono na rzece Váh ale obszary w dorzeczu Kysuce nadal należały do Polski wchodząc w skład początkowo Księstwa Opolskiego a później Księstwa Cieszyńskiego.

W XIII w. na ten słabo zaludniony obszar zaczęło od południa napływać osadnictwo węgierskie przesuując granicę polsko-węgierską początkowo na pasmo Javornika a później

na rzekę Kysucę. Osadnictwo węgierskie w leśnych obszarach dorzecza Kysucy realizowały dominia Budatin i Strečno (dziś Žilina) co doprowadziło wkrótce do sporów terytorialnych z Księstwem Cieszyńskim właśnie o Czadeckie (Raubal 1937). W 1417 ustalono przebieg granicy pomiędzy Śląskiem Cieszyńskim i Węgrami ale spory trwały jeszcze przez 400 lat i Węgrzy często wdzierali się do kamery cieszyńskiej aby dokonywać wyrębu lasów w Górach Jabłonkowskich (Jablunkovske Hory).

Pierwszą osadą w Czadeckim była polska Drahošanka (pol.-Dragoszanka), założona w XIII wieku. Inne osady, jak na przykład Podzávoz (pol.- Podzawozy), były wsiami o bardziej zróżnicowanym składzie narodowościowym, w których oprócz elementu polskiego, mieszkali również Rumuni, Serbowie i Ślązacy.

Bardziej intensywna kolonizacja Czadeckiego przez żywioł polski nastąpiła po ekspansji Tatarów i Kozaków, którzy w 1564 zniszczyli cały szereg galicyjskich wsi rusińsko-polskich. Uciekinierzy szukali schronienia w dobrach szlacheckich rodów Płonieckich, Lubowelskich, Murańskich, Liptowskich i w majątkach zamków północno-trenczyńskich. Kolejny etap rozwoju kolonizacji Czadeckiego miał miejsce w końcu XVI wieku. Osiedlająca się tu ludność, emigrowała z dóbr żywieckich Mikołaja Komorowskiego, gdyż zachęcały ją do tego ulgi właścicieli ziemskich w Czadeckim, zwalniające od podatków i opłat (*Spisz, Orawa i ziemia czadecka...* 1938).

Największą jednak część polskich mieszkańców Czadeckiego tworzyli polscy uchodźcy z czasów potopu szwedzkiego. Raport komisji z 1680 r., dla zbadania spornego pogranicza śląsko-węgierskiego wzdłuż rzeki Świerczynowiec (dawniej Czaca), wyróżniał w Czadeckim znaczną przewagę elementów śląskiego i żywieckiego (a wśród nich mieszkańców o takich nazwiskach jak Kufa, Bieleś, Kohut, Komorowski, Mały, Gorzałka) (Gotkiewicz 1939).

W okresie zarazy 1676-1712 Węgrzy objęli sporny obszar kordonem sanitarnym a w 1770 zajęli zbocza Gór Jabłonkowskich. Powołana przez cesarzową Marię Teresę austriacka komisja graniczna w 1773 nie przywróciła już dawnej rzecznej granicy na Kysucy i Ošćadnicy akceptując jej górski przebieg, co oznaczało przejście Czadeckiego spod władania austriackiego pod węgierskie, choć odbywało się to w ramach jednego państwa. Tym sposobem oddzielono najdalej na północ wysunięty obszar Czadeckiego (wieś Jaworzynkę oraz południowe stoki Gór Jabłonkowskich) pozostawiając go po stronie śląskiej. Dziś z tego obszaru jedynie Jaworzynka w dorzeczu Czadeczki, pomniejszona o przysiółek Hyczawy, (czeskie Hrčava) pozostaje w granicach Polski. Jeszcze w XIX w. Austria kwestionowała węgierskie władanie Czadeckim.

W połowie XIX w. w Czadeckim było 12 wsi zamieszkanymi niemal wyłącznie przez polskich górali (Kisuczani); były to oprócz Czadcy (słow. Čadca, 3523 mieszkańców z pewnym udziałem Słowaków), również osady: Gorzelica (słow. Horelica, 929 Polaków), Oszczadnica (słow. Oščadnica, 1509), Turzówka (słow. Turzovka, 6377), Skalite (słow. Skalité, 1930), Czarne (słow. Čierne, 1502), Świerczynowiec (słow. Svrčinovec, 1249), Zawodzie (słow. Zavodie, 633), Rakowa (słow. Raková, 2648), Staszków (słow. Staškov, 1204), Oleśna (słow. Olešná, 1271), Wysoka (słow. Vysoká, 614). Dane statystyczne z 1869 r. wskazują na dużą gęstość zaludnienia tej ubogiej krainy - 10 osób na km² (Gotkiewicz 1938 a, b).

W początku XX wieku w Czadeckim znacznie zmalała liczba ludności mówiącej w języku polskim. Posługiwała się ona głównie gwarą słowacko-polską. Wsiami mówiącymi po polsku były głównie Skalite, Czarne, Świerczynowiec i Oszczadnica, a także rozrzucone po górach osiedla: Rakowa, Staszków, Oleśna i Turzówka (Reychman 1938).

Tab. 1. Ludność polska w regionie czadeckim

Miejscowość	Liczba osób		Liczba Polaków	
	1910	1921	wg czeskich źródeł	wg polskich źródeł
Czaca/ Čadca	5385	5623	3523	4629
Czarne/ Čierne	1797	-	1502	1792
Gorzelnica/ Hořelica	1091	-	929	1048
Maków/ Makov	2301	3275	-	2584
Oleśna/ Olešná	1927	-	1271	1769
Oszczadnica/ Oščadnica	3090	3256	1509	3275
Podwysoka/ Podvysoká	616	-	448	558
Rakowa/ Raková	3376	3154	2648	3223
Skalite/ Skalité	2399	2497	1930	2448
Staszków/ Staškov	1566	-	1204	1459
Świerczynowiec/ Svrčinovec	1700	-	1247	1612
Turzówka/ Turzovka	8434	6050	6377	7978
Wysoka/ Vysoká	3591	4444	1358	3378
Zakopcze/ Zákopčie	2774	2632	-	-

Zródło: Raubal 1937

Po I wojnie światowej na konferencji w Paryżu Polska wystąpiła z roszczeniem do Śląska Cieszyńskiego i żądała też przyłączenia obszarów Czadeckiego oddanych niegdyś Węgrom (Chlebowczyk 1988). Mocarstwa odrzuciły jednak polskie propozycje, nie doszło nawet do plebiscytu. Rozstrzygnięciem Rady Najwyższej z dnia 27 października 1919 r. Czadeckie wraz z linią kolejową Bohumin-Košice zostało przyznane Czechosłowacji (Batowski 1982, Ryczkiewicz 1938).

W listopadzie 1938 r. Polska wojska polskie wkroczyły na Zaolzie, zajmując jednocześnie część Czadeckiego, ograniczoną linią kolejową Mosty-Czadca-Zwardoń (Jakubowski 1938,

Kondracki 1938). W granicach Polski znalazły się wówczas wieś: Świerczynowiec oraz części wsi Skalitego i Czarnego (razem 44 km² i około 3 tys. mieszkańców) (*Protokół...* 1938, Wąsowicz 1938, Zaborski 1938).

Okazało się jednak, że górale czadeccy, posiadający polskie korzenie, w znacznym stopniu utracili już swoją tożsamość narodową asymilując się pośród ludności słowackiej (Chlebowczyk 1985). Niekiedy jedynym śladem ich pochodzenia były, już wówczas, nazwiska, tradycja rodowa lub też gwara swych praojców. Dziś już polskość tych mieszkańców niemal zupełnie zanikła. Jednak śladem odrębności tej społeczności jest fakt, iż Czadeckie jest jedynym w Republice Słowackiej obwodem gdzie wyznanie rzymsko-katolickie jest powszechne i nie ma żadnej konkurencji (Gájdárová, Mládek 1993).

Po drugiej wojnie światowej w 1945 Czadeckie znalazło się w granicach Czechosłowacji i w jej ramach zgodnie z ustaleniami z 1773 pozostało przy Słowacji (Buczma, Gajda 1970, *Umowa...*1974) W 1993 granica Czadeckiego z Zaolziem ponownie stała się granicą międzynarodową a na górze Wały/Valy (alt. 606 m) koło Jaworzynki spotkały się granice trzech państw Czech, Słowacji i Polski.

Bibliografia

- Batowski, H. (1982), *Rozpad Austro-Węgier 1914-1918. Sprawy narodowościowe i działania dyplomatyczne*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Buczma, L., Gajda E. (1970), *Stosunki polsko-czechosłowackie w latach 1944-1970*, „Sprawy międzynarodowe”, nr 7.
- Chlebowczyk, J. (1985), *O niektórych powojennych problemach mniejszości polskiej w Czechosłowacji*, [w:] *Z polsko-czechosłowackiego sąsiedztwa. Studia i szkice*, Katowice.
- Chlebowczyk, J. (1988), *Między dyktatem realiami a prawem do samostanowienia. Prawo do samookreślenia i problem granic we wschodniej Europie Środkowej w pierwszej wojnie światowej oraz po jej zakończeniu*, PWN, Warszawa.
- Gotkiewicz, M. (1938a), *O Polakach w okręgu Czadeckim*, „Gronie”, vol. 1, nr 3, s. 104-120.
- Gotkiewicz, M. (1938b), *U źródeł Olzy i Kisucy*, „Orli lot”, vol. 19, nr 7, s. 113-116.
- Gotkiewicz, M. (1939), *Polskie osadnictwo Czadeckiego i Orawy*, Instytut Śląski, Katowice.
- Jakubowski, O. (1938), *Nowa granica Polski z Czecho-Słowacją*, „Wiadomości Służby Geograficznej”, vol. 12, nr 4, s. 409-423
- Gájdárová, A., Mládek, J. (1993), *Príspevok k štúdiu priestorových aspektov religióznej štruktúry obyvateľ'stva Slovenska*, in: *Sborník referátů 10. severomoravského kolokvia. Mezinárodní kolokvium k otázkám demografického vývoje frýdecko-místeckého okresu a euroregionu Slezsko*, Okresní Úřad, Frýdek-Místek s. 113-120.
- Kondracki, J. (1938), *Nowa granica między Polską a Czechami i Słowacją*, „Przegląd Geograficzny”, [ed. 1939], vol. 18, s. 202-209.
- Protokół delimitacyjny granicy państwowej pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Republiką Czeskosłowacką (Na odcinku słowackim)*, (1938) „Wiadomości Służby Geograficznej”, vol. 12, nr 4, s. 433-447.
- Raubal, S. (1937), *Granica polityczna polsko-czechosłowacka*, „Rocznik biblioteki WSH”, vol. 3, s. 135-219.

- Reychman, J. (1938), *Ze Śląska Cieszyńskiego przez Słowację na Orawę i Spisz*, „Ziemia”, vol. 28, nr 12, s. 311-315
- Ryczkiewicz, S. (1938), *W walce o Spisz, Orawę i Śląsk Cieszyński (1918-1919)*, „Gronie”, vol. 1, nr 4, s. 165-166.
- Sobczyński, M. (1986), *Kształtowanie się karpaccich granic Polski (w. X-XX w)*, Zarząd Wojewódzki PTTK Regionalna Pracownia Krajoznawcza, Łódź.
- Spisz, Orawa i ziemia czadecka w świetle stosunków etnicznych i przeszłości dziejowej*, (1938), Gebethner i Wolff, Kraków.
- Umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Czechosłowacką o ostatecznym wytyczeniu granicy państwowej, podpisana w Warszawie dnia 13 czerwca 1958 r.*, (1974), [in:] *Umowy graniczne PRL*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa, s.18-19.
- Wąsowicz, J. (1938), *Kilka uwag na temat zasad nowej granicy Czechosłowacji*, „Czasopismo Geograficzne”, vol. 16., nr 4, s. 341-343.
- Zaborski, B. (1938), *Zmiany granicy państwowej na pograniczu polsko-czesko-słowackim*, „Ziemia”, vol. 28, nr 12, s. 295-297.